

/Төсөл/

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2019 оны
өдөр

дугаар

Улаанбаатар хот сарын ..-ны

БЭЛЧЭЭРИЙН ТУХАЙ

Нэгдүгээр бүлэг

НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ

1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт

1.1. Энэ хуулийн зорилт нь бэлчээрийг ашиглах, доройтлоос сэргийлэх, сайжруулах, хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

2 дугаар зүйл. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомж

2.1. Бэлчээрийн тухай хууль тогтоомж нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хууль, Газрын тухай хууль, Газрын төлбөрийн тухай хууль, Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хууль, Ойн тухай хууль, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль, Төсвийн тухай хууль, энэ хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан бусад хууль тогтоомжоос бүрдэнэ.

2.2. Монгол Улсын олон улсын гэрээнд энэ хуульд зааснаас өөрөөр заасан бол олон улсын гэрээний заалтыг дагаж мөрдөнө.

3 дугаар зүйл. Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт

3.1. Энэ хуульд хэрэглэсэн дараах нэр томъёог доор дурдсанаар ойлгоно:

3.1.1. “бэлчээр” гэж мал, амьтан идээшлүүлэх зориулалттай байгалийн болон таримал бэлчээрийн ургамлын нөмрөг бүхий хөдөө аж ахуйн эдэлбэр газарт хамааруулсан газар нутгийг;

3.1.2. “хадлангийн талбай” гэж өвс бэлтгэх зориулалтаар ашиглах, газрын нэгдмэл сангийн ангилалд бүртгэгдсэн, байгалийн болон таримал ургамлын нөмрөг бүхий хөдөө аж ахуйн эдэлбэр газарт хамааруулсан газар нутгийг;

3.1.3. “отрын нөөц бэлчээр” гэж гамшиг, аюулт үзэгдлийн үед болон нүүдэллэн оторлох зориулалтаар эрх бүхий төрийн байгууллагаас тусгайлан хилийн цэс, хэмжээ, байршил тогтоосон бүсийн газар нутгийг;

3.1.4. “нүүдэллэн оторлох бэлчээр” гэж мал ногоолуулах, тарга тэвээрэг авахуулах зориулалтаар ашиглалтгүй байгаа, эзлүүд бэлчээрт эрх бүхий төрийн байгууллагаас хилийн цэс тогтоож, тодорхой хугацаанд нүүдэллэн ашиглах бэлчээрийг;

3.1.5. “улирлын чанартай бэлчээр” гэж өвөлжөө, хаваржаа, зуслан болон намаржааны газар нутгийг;

3.1.6. “сайжруулсан бэлчээр” гэж хэт доройтсон болон эвдрэлд орсон талбайн хөрсний ус чийг, тэжээл, дулааны горимыг зохицуулж, ургац, шимт чанарыг нь нэмэгдүүлсэн бэлчээрийг;

3.1.7. “дамжин өнгөрөх бэлчээр” гэж отор, нүүдэл хийх болон мал, мах бэлтгэлийн зорилгоор тээвэр, туувар хийхэд зориулсан, эрх бүхий байгууллагаас баталсан зурвас газар нутгийг;

3.1.8. “таримал бэлчээр” гэж тариалангийн эргэлтийн талбайд болон атаршуулсан талбайд бэлчээрт ашиглах зорилгоор нэг ба олон наст ургамлыг тариалсан талбайг;

3.1.9. “бэлчээрийн нэгж талбар” гэж бэлчээр ашиглуулах гэрээ байгуулах зорилгоор эрх бүхий байгууллагаас хилийн цэсийг тогтоосон газар нутгийг;

3.1.10. “бэлчээрийн даац” гэж экологийн тэнцвэрт байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүйгээр бэлчээж болох мал, амьтны тоогоор илэрхийлэгдэх бэлчээрийн чадавхийг тогтоосон үзүүлэлтийг;

3.1.11. “нүүдлийн уламжлалт мал аж ахуй эрхлэх зориулалттай бэлчээр” гэж энэ хуулийн 3.1.3-3.1.6-д заасан бэлчээрийг;

3.1.12. “малчдын бүлэг” гэж Иргэний хуулийн 481.1-д заасны дагуу сайн дурын үндсэн дээр зохион байгуулалтад орсон, бэлчээрийн нэгж талбарыг хамтран ашиглахаар харилцан тохиролцож дүрмээ баталсан, хот айл, малчин өрхүүдийн хамтын зохион байгуулалтын нэгдлийг;

3.1.13. “малчдын бүлгийн дүрэм” гэж бэлчээр, усыг хамтран ашиглах, хамгаалах болон бусад зохион байгуулалттай эрх үүргүүдийг тодорхой тусгасан малчны бүлгийн бүх гишүүдийн хурлаас баталсан баримт бичгийг;

3.1.14. “эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх зориулалттай бэлчээр” гэж суурин болон хагас суурин хэлбэрийн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэхэд ашиглах таримал, сайжруулсан болон зун, намрын улирлын бэлчээрийг;

3.1.15. “эрчимжсэн мал аж ахуйн үйлдвэрлэлэрхлэгч” гэж арвинашигшимтмалыг суурин болон хагас суурин маллагааны хэлбэрээр өсгөн үржүүлж, түүнээс үршигмийг нь хүртэж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийг;

3.1.16. “бэлчээр ашиглах” гэж бэлчээрийг төлөв байдал, даац, сэргэх чадавхийн түвшинд тохируулан, чанарыг нь доройтуулахгүйгээр хэрэглэх цогц үйл ажиллагааг;

3.1.17. “бэлчээр ашиглагч” гэж бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулсан энэ хуулийн 3.1.12, 3.1.15-д заасан этгээдийг;

3.1.18. “бэлчээрийн доройтол” гэж төлөв байдлын анхны шинж чанараа алдсан, хөрсний үржил шим муудсан, бохирдсон, эвдрэлд орсон, элэгдэж талхлагдсан бэлчээрийн байдлыг;

3.1.19. “бэлчээрт учруулсан хохирол” гэж газрын нэгдмэл сангийн тайлангаар бэлчээр, хадлангийн газрын ангилалд байгаа бэлчээрийг хууль бусаар ашигласан, эзэмшсэн, ашигт малтмалын хайгуул, олборлолт явуулсан, экологийн тогтолцоог алдагдуулсан, байгаль орчныг бохирдуулсан, бэлчээрийн даац хэтрүүлсэн, доройтуулсан, гэрээгээр хүлээсэн үүргээ зөрчсөний улмаас байгалийн баялаг, тэжээлийн нөөцөд хомсдол үүсгэн доройтолд хүргэсэн хэмжээг;

3.1.20. “бэлчээр хамгаалах” гэж бэлчээрийн хөрс, үржил шим, ургамлын бүрэлдэхүүний төлөв байдал, чанарыг бууруулагч хүчин зүйлийг үнэлж тогтоох, хариу арга

хэмжээг авах, хяналт тавих, бэлчээр доройтуулах үйл ажиллагааг зогсоох, эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх цогц үйл ажиллагааг;

3.1.21. “бэлчээрийн төлөв байдлыг сайжруулах” гэж бэлчээрийг байгалийн жамаар болон хүний хүчин зүйлийн нөлөөллөөр нөхөн сэргээх цогц үйл ажиллагааг.

Хоёрдугаар бүлэг

БЭЛЧЭЭРИЙН ЗОРИУЛАЛТ, АНГИЛАЛ

4 дүгээр зүйл. Бэлчээрийн зориулалт

4.1. Бэлчээрийг нүүдлийн уламжлалтболон эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх зориулалтаар ашиглуулна.

4.2. Нийтийн ашиг сонирхолд сөргөөр нөлөөлөхөөс бусад тохиолдолд бэлчээрийн эдэлбэр газрыг өөр ангилалд шилжүүлэхгүй.

5 дугаар зүйл. Бэлчээрийн ангилал, төрөл

5.1. Бэлчээрийг зориулалтаар нь дараах байдлаарангилна:

5.1.1. нийтээр ашиглуулах бэлчээр;

5.1.2. гэрээгээр ашиглуулах бэлчээр;

5.2. Нийтээр ашиглуулахбэлчээрт дор дурдсан бэлчээр хамаарна:

5.2.1. дамжин өнгөрөх бэлчээр;

5.2.2. байгалийн тогтцоор бий болсон гол, горхи, нуур, цөөрөм, уст цэг, хужир мараа бүхий зурвас газар.

5.3. Гэрээгээр ашиглуулахбэлчээрт дор дурдсан бэлчээр хамаарна:

5.3.1. улирлын чанартай бэлчээр;

5.3.2. отрын нөөц бэлчээр;

5.3.3. эрчимжсэн мал аж ахуйн зориулалттай бэлчээр;

5.4. Отрын нөөц бэлчээрт дор дурдсан бэлчээр хамаарна:

5.4.1. аймаг дундын отрын нөөц бэлчээр;

5.4.2. сум дундын отрын нөөц бэлчээр;

5.4.3. сумын отрын нөөц бэлчээр.

5.4.4. нүүдэллэн оторлох бэлчээр

5.5. Тусгай хамгаалалттай газар, хилийн зурвас газар, ой, усны сан бүхий газрын зөвшөөрөгдсөн бүсэдэрх бүхий байгууллагатай гэрээ байгуулсны үндсэн дээр заасан хугацаагаар мал бэлчээж болно.

Гуравдугаар бүлэг

БЭЛЧЭЭР АШИГЛАЛТЫН ГЭРЭЭ

6 дугаар зүйл. Бэлчээрийг нийтээр ашиглуулах

6.1. Нийтээр ашиглуулах бэлчээрийн байршил, хэмжээ, хилийн цэсийггазрын сангийн зураг, харьяалах баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурлын саналыг үндэслэж, бэлчээр нутгийн онцлогтой уялдуулан сум, мал бүхий дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал тогтооно.

6.2. Улсын чанартай дамжин өнгөрөх бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийг газрын сангийн зурагт үндэслэн мал эмнэлгийн хорио цээрийн хяналтын цэгийн байршилтай уялдуулж, аймаг, нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын саналыг авч Засгийн газартогтооно.

6.3. Орон нутгийн чанартай дамжин өнгөрөх бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийг газрын сангийн зурагт үндэслэн мал тууврын замын чиглэлтэй уялдуулж, харьяалах сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын саналыг авчаймаг, нийслэлийн Засаг дарга тогтооно.

6.4. Энэ хуулийн 5.2, 5.4.3, 5.4.4-т заасан бэлчээрт мал оруулах, гаргах хуваарь болон харьяалах нутаг дэвсгэрээр нь дамжин өнгөрөх бэлчээрийг ашиглуулах журмыг тухайн баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурлын саналд үндэслэн сум, мал бүхий дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал баталж, хэрэгжилтэд хяналт тавина.

6.5. Дамжин өнгөрөх бэлчээр, тууврын замын чиглэлийг тогтоохдоо энэ хуулийн 8.1-д заасны дагуу гэрээ байгуулсан, мал оруулах, гаргах хуваарийн дагуу бэлчээрийг ашиглаж байгаа бэлчээр ашиглагчийн эрх ашгийг хохироосон шийдвэр гаргахгүй байна.

6.6. Нийтээр ашиглуулах бэлчээрийн төлөв байдал, чанарт үнэлгээ хийх, нөхөн сэргээх, бэлчээрийн бусад менежментийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах арга хэмжээг тухайн сум, дүүргийн Засаг дарга хариуцна.

6.7. Нийтээр ашиглуулах бэлчээрт бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулахгүй.

6.8. Нийтээр ашиглуулах бэлчээрт өвөлжөө, хаваржаа, хашаа саравч, барилга байгууламж барихыг хориглоно.

7 дугаар зүйл. Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулах

7.1. Гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийн байршил, хэмжээ, хилийн цэсийг газрын сангийн зурагт үндэслэн бэлчээр нутгийн онцлог, харьяалах баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурлын саналыг харгалзан сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал тогтооно.

7.2. Гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийг зориулалт, ангиллын дагуу холбогдох хүсэлт, шийдвэрийг үндэслэндор дурьдсан этгээдэд бэлчээр ашиглалтын гэрээ /цаашид “гэрээ” гэх/ байгуулж, ашиглуулна:

7.2.1. малчдын бүлэгт улирлын чанартай бэлчээр болон эрх бүхий этгээдээстодорхой хугацаанд ашиглуулахаар шийдвэрлэсэн отрын нөөц бэлчээрийн хэсгийг;

7.2.2. эрчимжсэн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгчид энэ хуулийн 3.1.14-т заасан бэлчээрийг;

7.3. Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглагч нь нийтээр ашиглуулах бэлчээрт энэ хуулийн 6 дугаар зүйлд заасныг баримтлана

7.4. Малчдын бүлгийн гишүүн нь улирлын чанартай бэлчээрийг ашиглахдаа түүний газар зүйн байршлаас хамаарч өөр малчдын бүлгийн гишүүнчлэлтэй байж болно.

7.5. Бэлчээр ашиглагчид нь сайн дураар нэгдэж, бэлчээр ашиглагчдын зөвлөл эсхүл холбоо байгуулан ажиллаж болно.

7.6. Гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийн ашиглалт, даацыг зохицуулах, хариуцлага хүлээх, хяналт тавих журмыг тухайн баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурлын саналд үндэслэн сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал баталж, хэрэгжилтэд хяналт тавина.

7.7. Эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх зориулалтаар барилга, байгууламж барих, дэд бүтэц бий болгох тохиолдолд шаардлагатай газрыг Газрын тухай хуульд заасны дагуу шийдвэрлүүлнэ.

7.8. Эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэх бүс нутгийг аймаг, нийслэлийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийг үндэслэн Засгийн газар тогтооно.

7.9. Гадаад улсын хуулийн этгээд, иргэний өмчлөл давамгайлсан байгууллагад болон гадаадын иргэн, харьяалалгүй иргэнд бэлчээр ашиглуулах гэрээ байгуулахгүй.

8 дугаар зүйл. Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглах хүсэлт гаргах

8.1. Малчдын бүлэг нь энэ хуулийн 7.2.1-д заасан бэлчээрийг гэрээгээр ашиглах тухай хүсэлтээр харьяалах сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасагт гаргана.

8.2. Энэ хуулийн 8.1-д заасан хүсэлтэд дор дурдсан бичиг баримтыг хавсаргана:

- 8.2.1. малчдын бүлгийн дүрмийн хуулбар;
- 8.2.2. гишүүн өрх тус бүрийн жилийн эцэст тоологдсон өмчлөлийн болон гэрээ, хэлцлийн үндсэн дээртавиулаар маллаж буй малын төрөл, тооны талаарх харьяалах баг, хорооны Засаг даргын тодорхойлолт;
- 8.2.3. гэрээгээр ашиглах хүсэлттэй бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, уст цэг, хашаа, байгууламжийн байршлыг харуулсан тойм зураг;
- 8.2.4. гишүүн малчин өрх бүрийн гэр бүлийн гишүүдийн талаарх мэдээлэл, оршин суугаа хаягийн тодорхойлолт;
- 8.2.5. төлөөлөх эрх бүхий этгээдийг сонгосон талаарх малчдын бүлгийн хурлын шийдвэрийн хуулбар;
- 8.2.6. малчдын бүлэг саахалт малчдын бүлэг, хот айл, өрхтэй гэрээгээр ашиглах бэлчээрийн талаар харилцан тохиролцож, хилийн цэсийг тогтоосон талаар баталгаажуулсан баримт бичиг;
- 8.2.7. бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулах гэрээ байгуулахыг дэмжсэн Харьяалах баг, хорооны Иргэдийн Нийтийн Хурлын шийдвэр;
- 8.2. 8. гэрээгээр ашиглах хүсэлттэй байгаа бэлчээрийн нэгж талбарыг ашиглах, хамгаалах, бэлчээрийн даацыг тохируулах төлөвлөгөөний төсөл.
- 8.3. Эрчимжсэн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэгч нь энэ хуулийн 7.2.2-т заасан бэлчээрийг гэрээгээр ашиглах тухай хүсэлтээ харьяалах сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасагт гаргана.
- 8.4. Энэ хуулийн 8.3-д заасан хүсэлтэд дор дурдсан бичиг баримтыг хавсаргана:
- 8.4.1. иргэн бол иргэний үнэмлэхийн, хуулийн этгээд бол улсын бүртгэлийн гэрчилгээний хуулбар;
- 8.4.2. өсгөн үржүүлж байгаа малын төрөл, тоо, ашиг шимийн чиглэл, сүргийн эргэлт, улирлаас хамааран тэдгээрт шаардагдах бэлчээр, хадлангийн өвс, ногоон тэжээлийн тоо хэмжээний тооцоолол;
- 8.4.3. гэрээгээр хариуцан ашиглах хүсэлттэй байгаа зун, намрын болон таримал бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэс, малын байр, уст цэгийн байршлыг харуулсан тойм зураг;
- 8.4.4. хариуцан сайжруулж гэрээгээр ашиглах хүсэлтэй байгаа бэлчээрийн нэгж талбарын байршил, хэмжээ, түүнийг ашиглах, хамгаалах, сайжруулах төлөвлөгөөний төсөл;
- 8.4.5. гэрээгээр ашиглах хүсэлттэй байгаа бэлчээрийн хилийн цэсийн талаар хөрш зэргэлдээ, саахалт малчны бүлэг, хот айлтай харилцан тохиролцсон тухай бичгээр үйлдсэн баримт.

9 дүгээр зүйл. Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулах шийдвэр гаргах

- 9.1. Сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасаг нь энэ хуулийн 8.1, 8.3-т заасан хүсэлтийг хүлээн авч бүртгэн, гэрээгээр ашиглах хүсэлт гаргасан бэлчээрийн байршил, хэмжээ, хилийн цэсийн талаар болон дор дурьдсан нөхцөл үүссэн эсэх талаар газрын мэдээллийн сангаас хяналт хийлгүүлэхээр газрын даамалд хүргүүлнэ:
- 9.1.1. ойн болон усан сан бүхий газар, тусгай хэрэгцээний болон зам, шугам сүлжээний газар, тэдгээрийн хамгаалалтын бүстэй давхцаж буй эсэх;
- 9.1.2. ашигт малтмалын ашиглалтын лицензи бүхий газартай давхцаж буй эсэх;
- 9.1.3. малчдын бүлгийн гишүүд, саахалт малчдын бүлэг, хот айлын гэрээгээр ашиглаж байгаа болон нийтээр ашиглуулах бэлчээртэй давхцаж байгаа эсэх.
- 9.2. Сум, дүүргийн газрын даамал хүсэлт гаргасан бэлчээрийн байршил, хилийн цэсийг нягтлан хянасан тухай дүгнэлтийг ажлын 14 хоногт багтаан гаргаж, хөдөө аж ахуйн тасгийн бэлчээрийн мэргэжилтэнтэй хамтран тухайн шатны Засаг даргад танилцуулна.
- 9.3. Сум, дүүргийн Засаг дарга нь энэ хуулийн 9.2-т заасан дүгнэлт, энэ хуульд заасан бусад шаардлагыг хангасан гэж үзвэл хүсэлт гаргасан этгээдтэй бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулах тухай шийдвэр гаргана.

9.4. Энэ хуулийн 9.1-д заасан нөхцлийн аль нэг нь тогтоогдвол бэлчээрашиглалтын гэрээг байгуулахгүй.

9.5. Сум, дүүргийн Засаг дарга бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулахаастатгалзсан тохиолдолд хөдөө аж ахуйн тасаг үндэслэлийг тодорхой дурьдсан хариугхүсэлт гаргагчид бичгээр өгнө.

10 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулах, гэрээг бүртгэх

10.1. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг бэлчээрийн нэгж талбар бүрээр байгуулна.

10.2. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний нийтлэг загварыг газрын болон хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд хамтран батална.

10.3. Бэлчээр ашиглалтын гэрээнд малчдын бүлгийн насанд хүрсэн эмэгтэй, эрэгтэй гишүүд гарын үсэг зурж баталгаажуулах ба малчдын бүлгийн ахлагч малчин өрхийн үндэсний үйлдвэрлэгчийн баталгааны тэмдгийг хэрэглэнэ.

10.4. Бэлчээр ашиглалтын гэрээ байгуулах шийдвэр гарсан өдрөөс хойш 30 хоногийн хугацаанд багтаан сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасаг, газрын даамалтай хамтранэнэ хуулийн 8.2.8-д заасан төлөвлөгөө, гэрээгээр ашиглуулах бэлчээрийн байршил, хилийн цэсийг баталгаажуулна.

10.5. Энэ хуулийн 10.4-д заасан баталгаажуулалтын баримтыг бэлчээр ашиглалтын гэрээнд хавсаргаснаар гэрээ хүчин төгөлдөр болох ба гэрээниймэдээллийг газрын мэдээллийн сандболон сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасгийн мэдээллийн санд асуудал хариуцсан мэргэжилтэн тухай бүртбүртгэж байна.

10.6. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг эхний удаа 5 жилээр байгуулж, гэрээний үүргийн биелэлтэд үндэслэн 15-40жилийн хугацаатайгаар сунгана.

10.7 Бэлчээр зохион байгуулалт, ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтэд сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасаг, газрын даамал хяналт тавих ба шаардлагатай тохиолдолд мэргэжлийн байгууллага, холбоодтой хамтран ажиллана.

11 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглалтынгэрээг дүгнэх, сунгах, цуцлах, дуусгавар болгох

11.1. Бэлчээрийн боломжит даац, багтаамжийн тухайн жилийн хэмжээг сум, мал бүхий дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасгаас тогтоох ба бэлчээрийн даац хэтэрсэн тохиолдолд жилд бууруулах малын тооны даалгавар, чиглэлийг энэ хуулийн 8.2.8-д заасан төлөвлөгөө, 10.1-д заасан гэрээнд тусгуулж, хэрэгжилтэд хяналт тавина.

11.2. Бэлчээрийн ургамлынзүйлийн бүтэц бүрэлдэхүүн, ургацын мониторингийн мэдээлэлд суурилан гэрээт бэлчээрийн ачаалал, даац хэтэрсэн эсэх, бэлчээрийн төлөв байдалд гарсан өөрчлөлтийг гэрээ байгуулсны дараах жилээс эхлэнүнэлж, гэрээг дүгнэнэ.

11.3. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний биелэлтийг талууд гэрээний хугацаанд дүгнэж, Засаг дарга баталгаажуулна.

11.4. Бэлчээр ашиглагч нь гэрээний хугацаа дуусгавар болохоос 60-аас доошгүй хоногийн өмнө гэрээ сунгуулах хүсэлт, гэрээний биелэлтийн тайланг сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасагт ирүүлнэ.

11.5. Сум, дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасаг нь энэ хуулийн 11.4-т заасан хүсэлтийг хүлээж авсан өдрөөс хойш ажлын 14 хоногийн дотор бэлчээр ашиглагчийн гэрээгээр хүлээсэн үүргийн биелэлтийг хянан дүгнэлт гаргаж, Засаг даргад танилцуулна.

11.6. Сум, дүүргийн Засаг дарга энэ хуулийн 11.5-д заасан дүгнэлтийг үндэслэнгэрээг сунгах эсэх талаарх шийдвэрийг ажлын 5 хоногийн дотор гаргана.

11.7. Бэлчээр ашиглагч нь гэрээгээр хүлээсэн үүргээ удаа дараа ноцтой зөрчсөн, гэрээгээр хүлээсэн үүргээ хангалтгүй биелүүлсэн нь тогтоогдвол бэлчээр ашиглагчтай байгуулсан гэрээг цуцлах, дуусгавар болгох асуудлыг сум, дүүргийн Иргэдийн Нийтийн хурлаар хэлэлцүүлж, харьяалах шатны Засаг дарга шийдвэр гаргана.

11.8. Бэлчээр ашиглалтын гэрээг дараах тохиолдолд сум, дүүргийн Засаг даргын санаачлагаар хугацаанаас нь өмнө цуцална:

- 11.8.1. гэрээнд ашиглуулахаар заасан бэлчээрийг зориулалтын дагуу ашиглаагүй;
- 11.8.2. гэрээндашиглуулахаар заасан бэлчээрийг хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр 2 жил дараалан ашиглаагүй;
- 11.8.3. гэрээнд заасан бусаднөхцөл, үүргээ илт зөрчсөн.

12 дугаар зүйл. Отрын нөөц бэлчээрийг ашиглуулах

- 12.1. Монгол Улсын нийт бэлчээрийн 10-аас доошгүй хувь нь отрын нөөц бэлчээр байна.
- 12.2. Отрын нөөц бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийн хамаарах нутаг дэвсгэрийн бэлчээр ашиглагчдын санал, багийн иргэдийн Нийтийн Хурлын шийдвэр, тухайн шатны Засаг даргын саналыг тус тус үндэслэн дор дурдсан этгээд тогтооно:
  - 12.2.1. аймаг дундын отрын нөөц бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийг Засгийн газар;
  - 12.2.2. сум дундын отрын нөөц бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийг харьяалах аймгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал;
  - 12.2.3. сумын отрын нөөц бэлчээрийн болон нүүдэллэн оторлох бэлчээрийн хэмжээ, хилийн цэсийг харьяалах сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал.
- 12.3. Бэлчээрийг отрын нөөц бэлчээрт авах тухай шийдвэрийг эрх бүхий этгээд гаргахдаа тухайн нутагт нутаглаж байгаа болон гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээр ашиглагчийн эрх ашгийг хохироосон шийдвэр гаргахгүй.
- 12.4. Отрын нөөц бэлчээрийн хэмжээ, байршлын мэдээллийг дор дурдсан байгууллага газрын нэгдмэл сангийн мэдээллийн сангийн тайланд тусгаж байна.
  - 12.4.1. сумын отрын нөөц бэлчээрийг тухайн сумын газрын даамал;
  - 12.4.2. сум дундын отрын нөөц бэлчээрийг тухайн аймгийн газрын даамал;
  - 12.4.3. аймаг дундын отрын нөөц бэлчээрийг энэ хуулийн 18.4-т заасан төрийн үйлчилгээний байгууллага.
- 12.5. Аймаг дундын отрын нөөц бэлчээрийг ашиглуулах журмыг хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, сум дундын отрын нөөц бэлчээрийг ашиглуулах журмыг тухайн аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, сумын отрын нөөц бэлчээр болон нүүдэллэн оторлох бэлчээрийг ашиглуулах журмыг тухайн сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал тус тус батална.
- 12.6. Отрын нөөц бэлчээрт мал оруулах, бэлчээрээс гаргах асуудлыг дор дурдсан этгээд шийдвэрлэнэ:
  - 12.6.1. аймаг дундын отрын нөөц бэлчээрт тухайн аймгийн Засаг даргатай зөвшилцөн хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн;
  - 12.6. 2. сум дундын отрын нөөц бэлчээрт харьяалах аймгийн Засаг дарга;
  - 12.6. 3. сумын отрын нөөц бэлчээрт болон нүүдэллэн оторлох бэлчээрт харьяалах сумын Засаг дарга.

Дөрөвдүгээр бүлэг бэлчээрийг үнэлэх, хамгаалах

13 дугаар зүйл. Бэлчээрийн төлөв байдлыг үнэлэх

- 13.1. Бэлчээр ашиглалтын гэрээний хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулахдаа ус, цаг уур орчны хяналт болон газрын харилцааны сүлжээн дэх бэлчээрийн төлөв байдлын мониторингийнжил, жилийн мэдээлэл, төлөв байдлын үнэлгээнд суурилна.
- 13.2. Бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны үнэлгээ, дүрсжүүлсэн хяналт шинжилгээний дүгнэлтэд суурилж бэлчээр ашиглуулах гэрээг байгуулах, сунгах, бэлчээрийг сайжруулах, хамгаалах арга хэмжээг бүх шатны Засаг даргаавч хэрэгжүүлнэ.
- 13.3. Бэлчээрийн доройтлын зэрэглэлийг Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд зааснаар тогтооно.
- 13.4. Энэ хуулийн 18.4-д заасан байгууллага нь бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны үнэлгээний тайлан, дүрсжүүлсэн хяналт шинжилгээний дүн шинжилгээ,

гэрээгээр ашиглуулсан бэлчээрийн бүртгэлийн мэдээлэл, бэлчээрийн даац, хангамжийн тооцооллыг нэгтгэж, бэлчээрийн мэдээллийн санг бүрдүүлнэ.

13.5. Бэлчээрийн даац, хангамжийн түвшинг тогтоох аргачлал, бэлчээрийн мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журмыг хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

13.6. Доройтсон бэлчээрийн нөхөн сэргэх чадавхийн ангилал тооцох аргачлалыг хөдөө аж ахуйн болон байгаль орчны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн хамтран батална.

14 дүгээр зүйл. Бэлчээрийг доройтлоос сэргийлэх, сайжруулах, хамгаалах

14.1. Бэлчээр ашиглагч нь энэ хуулийн 17.1-д заасан төлөвлөгөөний дагуу дараах арга хэмжээг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ:

14.1.1. бэлчээрийн даацыг хэтрүүлэхгүй байх;

14.1.2. бэлчээр, хадлангийн нөөцийг шавхахгүй байх;

14.1.3. доройтсон бэлчээрт ургамал төлжин ургах нөхцөл бүрдүүлэх;

14.1.4. малаа сэлгэн бэлчээх.

14.2. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга нь орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн бүтцийн онцлог, газар зүйн бүсчлэлтэй уялдуулан бэлчээрийн даацад нийцүүлэн ашиглалтыг зохицуулах, доройтлоос сэргийлэх, нөхөн сэргээх, бэлчээрийн зориулалттай барилга байгууламжийн дэд бүтцийг сайжруулахтай холбогдсон дэд хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

14.3. Нийтээр ашиглах бэлчээрийг ашиглуулах, сайжруулах, хамгаалахтай холбоотой үйл ажиллагааг харъяалалын нутаг дэвсгэрт сум, дүүргийн Засаг дарга хариуцан хэрэгжүүлнэ.

14.4. Гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийг зохистой ашиглах, сайжруулах, хамгаалах үйл ажиллагааг бэлчээр ашиглагч хариуцна.

14.5. Доройтолд орсон, зэлүүд ашиглалтгүй байгаа бэлчээрт хөрөнгө оруулалт хийж ашиглах нөхцөлийг бүрдүүлсэн, өмнөх төлөв байдлыг сайжруулсан бэлчээр ашиглагчид тухайн бэлчээрийг давуу эрхтэйгээр гэрээгээр ашиглуулж болно.

14.6. Бэлчээрт авто зам гаргах, бэлчээрийн хөрсийг эвдэх, бохирдуулах, бусад байдлаар бэлчээрийн төлөв байдлыг алдагдуулах болон цөл, цөлөрхөг хээрийн бүст эсхүл хөрсний эвдрэл, цөлжилт үүсэх эрсдэл бүхий бэлчээрт ургамал түүх, хадахыг хориглоно.

15 дугаар зүйл. Бэлчээр ашигласны төлбөр

15.1. Бэлчээр ашиглагч нь бэлчээрийн ангилал, бүс нутгийн онцлог, малын төрлийн ялгавартай уялдуулж, бэлчээр ашигласны төлбөр төлнө.

15.2. Бэлчээр ашигласны төлбөрийн хэмжээг Газрын төлбөрийн тухай хуулиар зохицуулна.

16 дугаар зүйл. Бэлчээрт учруулсан хохирол тооцох, нөхөн төлбөр төлөх

16.1. Бэлчээр ашиглагч нь энэ хуулийн 19.2.4-т заасан үүргээ биелүүлээгүй бол бэлчээрийн даацаас хэтэрсэн нийт малын зах зээлийн үнэлгээтэй дүйцэхүйц хэмжээгээр учирсан хохирлыг төлүүлнэ.

16.2. Ашигт малтмалын хайгуул, ашиглалттай холбоотойгоор бусдын гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээр, хадлангийн талбайд хохирол учруулбал тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хохирлыг нөхөн төлнө.

16.3. Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалж бусдын гэрээгээр ашиглаж, эзэмшиж байгаа бэлчээр, хадлангийн талбайд учруулсан хохирлыг тэргүүн ээлжид тухайн үйлдвэрлэл эрхлэгч гэм буруугийн байдлаас үл хамаарч нөхөн төлнө.

16.4. Давагдашгүй хүчин зүйлийн нөлөөллөөс бусад шалтгаанаар бусдын гэрээгээр ашиглаж, эзэмшиж байгаа бэлчээр, хадлангийн талбайд түймэр гарч, хохирол учруулбал буруутай этгээд холбогдох хуулийн дагуу хариуцлага хүлээсэн эсэхээс үл хамаарч хохирлыг нөхөн төлнө.

16.5. Бусдын гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийг дайран өнгөрөхдөө учруулсан хохирлыг буруутай этгээд нөхөн төлнө.

16.6. Нийтээр ашиглах болон отрын бэлчээрийг ашиглах журам зөрчсөний улмаас учруулсан хохирлыг буруутай этгээд нөхөн төлнө.

16.7. Бэлчээр ашиглагчийн орон байр болон бэлчээрийн зориулалттай дэд бүтцэд учруулсан хохирлыг гэм буруутай этгээд бэлчээрт учруулсан хохирлыг нөхөн төлсөн эсэхээс үл хамаарч хариуцан арилгах үүрэгтэй.

16.8. Бэлчээрт учруулсан хохирол тооцох аргачлал, нөхөн төлбөр төлөх журмыг хөдөө аж ахуйн болон сангийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн хамтран батална.

Тавдугаар бүлэг **БЭЛЧЭЭР АШИГЛАХ, ХАМГААЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ УДИРДЛАГА, ЗОХИОН** **БАЙГУУЛАЛТ**

17 дугаар зүйл. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалах үйл ажиллагааг төлөвлөх

17.1. Аймаг, нийслэл, сум, мал бүхий дүүрэг нь бэлчээр, хадлангийн газар зохион байгуулалт, ашиглалт, хамгаалалтын жилийн болон дунд хугацааны төлөвлөгөө /цаашид “төлөвлөгөө” гэх/-тэй байна

17.2. Төлөвлөгөөг бэлчээр ашиглагчдын саналыг тусгаж, хэлэлцүүлсний үндсэн дээр тухайн шатны Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал батлах ба дор дурдсан үзүүлэлтийг шалгуур болгоно:

17.2.1. бэлчээрийн геоботаникийн судалгааны үр дүн;

17.2.2. баг, хороо, иргэн, хуулийн этгээдийн малын тоо, төрөл;

17.2.3. нас, хүйс, төрлөөр ангилсан сүргийн бүтэц, оторлох, тууварлах малын тоо;

17.2.4. мал тууварлах, дамжин өнгөрөхтэй холбогдсон хязгаарлагдмал эрх;

17.2.5. баг, хорооны иргэдийн Нийтийн Хурлын санал, дүгнэлт;

17.2.6. шаардлагатай тохиолдолд чиглэлийн мэргэжлийн холбоодын санал.

17.4. Энэ хуулийн 17.1-д заасан төлөвлөгөө нь аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний бүрэлдэхүүн хэсэг байх ба энэ төлөвлөгөөнд орон нутгийн онцлогийг харгалзан дараах бичиг баримтыг хавсаргана:

17.4.1. бэлчээрийн нийт талбайн кадастрын зураг;

17.4.2. мал услах усны эх үүсвэрийн байршлын зураглал;

17.4.3. улирлаар сэлгэж ашиглах нийт бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, улирлын хуваарь, байршлын зураглал;

17.4.4. отрын нөөц бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, тэмдэглэгээний байдал;

17.4.5. гэрээт бэлчээрийн нэгж талбар тус бүрийн хилийн цэс, хэмжээ, байршлын бүдүүвч зураг, бэлчээрийн ачаалал, даацын талаар мэдээлэл;

17.4.6. нүүдэллэн оторлох бэлчээрийн байршлын бүдүүвч зураглал;

17.4.7. сэргэх чадавх, даацад нь тохируулан ашиглах бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, байршлын зураглал;

17.4.8. төлөв байдал, чанарыг байгаа түвшинд хадгалах бэлчээр, хадлангийн газрын хилийн цэс, хэмжээ, байршлын зураглал;

17.4.9. хөрсний үржил шимийг сайжруулах, элэгдлийг бууруулах бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ;

17.4.10. ургамлын бүтэц, бүрэлдэхүүнийг нөхөн сэргээх бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, байршлын зураглал;

17.4.11. усан хангамжийн хүрэлцээг сайжруулах бэлчээрийн хэмжээ;

17.4.12. шинээр өвөлжөө, хаваржаа барих, нөөц бэлчээрийн байршил, тоймчилсон хуваарийн зураглал;

17.4.13. гэрээний хугацаа сунгасан болон гэрээ хүчингүй болсон бэлчээрийн хилийн цэс, хэмжээ, байршлын зураглал;

17.4.14. бэлчээрийн дэд бүтэц, ангиллын өөрчлөлтийн төлөв.

18 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглуулах үйл ажиллагаанд төрийн байгууллагын эрх, чиг үүрэг

18.1. Улсын Их Хурал болон Засгийн газар нь бэлчээрийг ашиглах, доройтлоос сэргийлэх, сайжруулах, хамгаалахүйл ажиллагаанд энэ хуульд болон Газрын тухай хуульд заасан бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ.

18.2. Бэлчээрийг ашиглах, доройтлоос сэргийлэх, сайжруулах, хамгаалах ашиглах, хамгаалах талаарх төрийн бодлого, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохицуулах, зохион байгуулах чиг үүргийг улсын хэмжээнд хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, аймаг, нийслэлд хөдөө аж ахуйн асуудал хариуцсан байгууллага, сум, мал бүхий дүүрэгт хөдөө аж ахуйн тасаг тус тус хариуцан гүйцэтгэнэ.

18.3. Хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь дараах үйл ажиллагааг хариуцан хэрэгжүүлнэ:

18.3.1. бэлчээр ашиглах, доройтлоос сэргийлэх, сайжруулах, хамгаалах хөгжлийн бодлогыг боловсруулах, төлөвлөх, бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах;

18.3.2. бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын судалгаа, хянан баталгаа хийх ажлыг холбогдох мэргэжлийн байгууллагатай хамтран зохион байгуулах;

18.3.3. нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс бэлчээрийг газрын нэгдмэл сангийн өөр ангилалд шилжүүлэх эсхүл бэлчээрийг хөдөө аж ахуйн газрын доторх бусад дэд ангилалд шилжүүлэх талаарх үндэслэл, тооцоог судалж, санал дүгнэлтээ эрх бүхий байгууллагад хүргүүлэх;

18.3.4. бэлчээрийг зохистой ашиглах, хамгаалахтай холбогдсон салбар дундын зохицуулалтыг хариуцан зохион байгуулах;

18.3.5. бэлчээрийн зориулалттай дэд бүтцийн барилга, байгууламжийн хэрэгцээг тодорхойлж, шаардлагыг тогтоох, төлөвлөх, хэрэгжилтийг зохион байгуулах, хяналт тавих;

18.3.6. малын тоог бэлчээрийн даацад нийцүүлэх, чанар ашиг шимийг нэмэгдүүлэх эдийн засгийн сонирхлын хөшүүргийг нэвтрүүлэх, дэмжих, урамшуулах бодлогыг хэрэгжүүлэх;

18.3.7. аймаг дундын отрын бэлчээрийг ашиглах, хамгаалах төлөвлөгөөг батлах, хэрэгжилтэд хяналт тавих;

18.3.8. бэлчээрийг зохистой ашиглах, хамгаалах талаар бэлчээр ашиглагчдыг мэргэжил, арга зүйн зөвлөгөө, мэдээллээр хангах;

18.3.9. хуульд заасан бусад.

18.4. Хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын харьяанд бэлчээр, хадлангийн эдэлбэр газрын мэдээллийн санг бүрдүүлэх, улсын тусгай хэрэгцээний отрын бэлчээрийн ашиглалт, хамгаалалтад хяналт тавих чиг үүрэг бүхий төрийн үйлчилгээний байгууллага байна.

18.5. Энэ хуулийн 18.4-т заасан байгууллага нь мэргэжлийн холбоод, салбарын төрийн бус байгууллага, сургалт, эрдэм шинжилгээний байгууллага, бэлчээр ашиглагчдын төлөөллөөс бүрдсэн бэлчээрийн асуудлаар зөвлөх чиг үүрэг бүхий орон тооны бус зөвлөл /цаашид “Зөвлөл” гэх/-тэй байна.

18.6. Энэ хуулийн 18.4-т заасан байгууллага нь дараах чиг үүрэгтэй:

18.6.1. энэ хууль болон холбогдох бусад хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах;

18.6.2. бэлчээрийн төлөв байдал, ургамлын бүрэлдэхүүн, ургамлын бүрхэвчийн өөрчлөлт, ашиглалтад хяналт шинжилгээ, дүрсжүүлсэн үнэлгээ хийх үйл ажиллагааг зохион байгуулах;

18.6.3. бэлчээрийн төлөв байдал, чанар, ашиглалт, хамгаалалттай холбоотой мэдээллийн санг бүрдүүлэх, нэмэлт, өөрчлөлтийг тусгаж байх ажлыг газрын асуудал

эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагатай хамтран зохион байгуулах, хэрэгжилтийг хангах;

18.6.4. аймаг дундын отрын бэлчээрийн ашиглалт, хамгаалалтын заагийг тэмдэгжүүлэх, бэлчээрийн даац, хашаа хороо, уст цэгийн байршлын зураглалын өөрчлөлтийг тогтмол хянах ажлыг зохион байгуулах;

18.6.5. аймаг дундын отрын бэлчээрийн зохион байгуулалтын төлөвлөгөө, бэлчээрийн төлөв байдлын үнэлгээнд үндэслэн отрын бэлчээрийн бүс нутагт тухайн жилд өвөлжих, хаваржих өрх, малын тоог тогтоох, отор нүүдлийг зохион байгуулах, зохицуулах;

18.6.6. аймаг дундын отрын бүсийн бэлчээрийг ашиглах зөвшөөрөл олгох, өвөлжөө, хаваржаа, худаг, уст цэгийг хуваарилах, бэлчээр ашиглах хамгаалах талаар холбогдох гэрээг байгуулах, сум, дүүргийн Засаг даргын хүлээсэн үүргийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, мэргэжил арга зүйгээр хангах;

18.6.7. аймаг дундын отрын бүсэд малын гоц халдварт болон халдварт өвчин гарахаас урьдчилан сэргийлэх, түүнтэй тэмцэх арга хэмжээг холбогдох мэргэжлийн байгууллагатай хамтран зохион байгуулах;

18.6.8. аймаг дундын отрын бэлчээрт шаардлагатай малын хашаа, хороо, уст цэг, өвс тэжээлийн аюулгүйн нөөц бүрдүүлэх;

18.6.9. аймаг дундын отрын бэлчээрийг хөнөөлт шавьж, мэрэгчээс сэргийлэх, тэмцэх, хамгаалах, бэлчээрийг усжуулах, нөхөн сэргээх, сайжруулах, худаг, уст цэг шинээр гаргах, засварлах арга хэмжээг зохион байгуулах;

18.6.10. бэлчээрийг зохистой ашиглах, хамгаалах талаарх судалгаа ба хөгжлийн төслийг санаачлах, холбогдох мэргэжлийн байгууллагатай хамтран ажиллах, хэрэгжүүлэх.

18.7. Энэ хуулийн 18.4-т заасан байгууллагын бүтэц, орон тоо, үйл ажиллагааны хөтөлбөр, 18.5-д заасан Зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, ажиллах дүрмийг хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

18.8. Бэлчээрийг гэрээгээр ашиглуулахад сум, мал бүхий дүүргийн Засаг дарга дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

18.8.1. бэлчээр ашиглагчдын болон тухайн баг, хорооны Иргэдийн нийтийн хурлын саналыг харгалзан нийтээр ашиглах болон хадлангийн талбайд мал оруулах, гаргах, хадлан хадах хугацаа, өнжөөх тухай шийдвэрийг гаргах, хэрэгжилтэд хяналт тавих;

18.8.2. байгалийн гамшиг, гэнэтийн аюулын улмаас өөр аймаг, сумын нутаг дэвсгэрт нүүдэл хийх эсхүл харьяалах нутаг дэвсгэрт гаднаас мал оруулах асуудлыг бэлчээрийн даацад нийцүүлж тухайн Засаг, захиргааны нэгжийн удирдлага, гэрээ байгуулсан этгээдтэй харилцан тохиролцож, шийдвэрлэх;

18.8.3. бэлчээр ашиглагчийн энэ хуулийн 19.1-д заасан эрхээ эдлэх нөхцлийг хангах;

18.8.4. харьяаллын нутаг дэвсгэрээр мал дамжин өнгөрөх болон бусдын гэрээгээр эзэмшиж, ашиглаж байгаа бэлчээрийг хохирол учруулалгүй дайран өнгөрөхөд баримтлах журмыг батлах;

18.8. 5.энэ хуульд болон холбогдох бусад хууль, тогтоомж, салбарын урт, дунд хугацааны бодлого, зорилтод заасан бэлчээрийн менежментийн арга хэмжээг зохион байгуулах, хэрэгжилтийг хангах.

18.9. Энэ хуулийн 18.8-д заасан үйл ажиллагааг тухайн шатны Засаг дарга хариуцан хэрэгжүүлэхдээ бэлчээрийн үйл ажиллагаанд оролцогч талуудын төлөөллөөс бүрдсэн орон тооны бус Зөвлөлийг ажиллуулж болно.

18.10. Энэ хуулийн 18.9-д заасан зөвлөлийн ажиллах журмыг сум, мал бүхий дүүргийн хөдөө аж ахуйн тасаг хариуцан боловсруулж, Засаг дарга батална.

19 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглагчийн нийтлэг эрх, үүрэг

19.1. Бэлчээр ашиглагч нь дараах нийтлэг эрх эдэлнэ:

19.1.1. гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийг бусад этгээд зөвшөөрөлгүй, дур мэдэн ашигласан тохиолдолд уг үйлдлийг зогсоохыг шаардах, шаардлага биелүүлээгүй тохиолдолд эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд гомдол гаргах

19.1.2. бэлчээрт учруулсан аливаа хохирлыг тогтоолгох, нөхөн төлүүлэх;

19.1.3. малчдын бүлэгт орох, малчдын бүлгээс гарах;

19.1.4. бэлчээрийг гэрээний дагуу ашиглах, эзэмших;

19.1.5. давагдашгүй хүчин зүйлийн улмаас нүүдэл хийх, бусдын гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрт эрх бүхий этгээдээс баталсан хуваарийн дагуу мал оруулах, гаргах.

19.2. Бэлчээр ашиглагч нь дараах нийтлэг үүргийг хүлээнэ:

19.2.1. гэрээнд заасан үүргээ биелүүлэх;

19.2.2. бэлчээрийн даацад малын тоог нийцүүлэх;

19.2.3. бэлчээр ашигласны төлбөрийг тогтоосон хэмжээгээр төлөх;

19.2.4. бэлчээрийн даацаас шалтгаалан малын тоог бууруулах нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд өрхийн орлогод бага нөлөөлөхөөр, үе шаттай шийдвэрлэх арга хэмжээг энэ хуулийн 8.2.8, 11.1-д заасны дагуу авч хэрэгжүүлэх;

19.2. 5.эрх бүхий этгээдээс баталсан бэлчээр сэлгэх, өнжөөх, улирлаар нүүх хугацааг мөрдөх;

19.2.6. өвөлжөө, хаваржааны бэлчээрт зун, намрын улиралд мал оруулахгүй хамгаалах, бэлчээрийг арчлан тордох;

19.2.7. уламжлалт мал аж ахуй эрхлэх зориулалттай бэлчээрийн хилийн цэс, дамжин болон дайран өнгөрөх нүүдлийн зам, зэрлэг ан, амьтны шилжилт хөдөлгөөнд саад учруулж хашихгүй, суваг, шуудуу ухахгүй байх.

19.2.8. хөрш болон саахалт малчдын бүлэг, бусад малчин өрхийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хүндэтгэх;

19.2.9. өөрийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас бэлчээрт учруулсан хохирлыг нөхөн төлөх;

19.2. 10.бэлчээрийн хөрсийг эвдэхгүй, бэлчээрийн хөрс, усыг бохирдуулахгүй, хог хаягдал хаяхгүй байх;

19.2.11. бэлчээрт авто зам гаргахгүй байх;

19.2.12. давагдашгүй хүчин зүйлийн улмаас нүүдэл хийх, гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрт энэ хуульд заасны дагуу бусдын малыг оруулах, гаргах;

19.2.13. бусдын гэрээгээр ашиглаж байгаа бэлчээрийг дайран өнгөрөхдөө хохирол учруулахгүй байх;

19.2.14. хууль тогтоомжид заасан бусад үүрэг.

20 дугаар зүйл. Бэлчээр ашиглах, сайжруулах, хамгаалах үйл ажиллагаанд мэргэжлийн холбоодын оролцоо

20.1. Энэ хуулийн нь 7.5-д заасан этгээд болон мэргэжлийн бусад төрийн бус байгууллага нь дор дурдсан чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ:

20.1.1. бэлчээрийн зохион байгуулалтыг оновчтой явуулахад мэргэжлийн дэмжлэг, туслалцаа, үйлчилгээ үзүүлэх;

20.1.2. бэлчээрийн даацыг тогтоох, үнэлэх, сайжруулах, хамгаалах чиглэлийн ажил, үйлчилгээг сум, дүүргийн Засаг даргатай байгуулсан гэрээний үндсэн дээр гүйцэтгэх;

20.1.3. энэ хуулийн 17.1-д заасан төлөвлөгөөг боловсруулахад мэргэжлийн зөвлөмж, арга зүйн удирдамжаар хангах, хэрэгжилтэнд хөндлөнгийн хяналт тавих;

20.1.4. бэлчээрийг ашиглах, доройтсон бэлчээрийг сайжруулах, хамгаалахтай холбогдсон асуудлаар төрийн байгууллагад санал, хүсэлт, зөвлөмж хүргүүлэх;

20.1.5. бэлчээрийн менежментийн бусад үйл ажиллагааг зохион байгуулахад оролцох, холбогдох аргачлал, журмын төсөл, саналыг боловсруулж, эрх бүхий байгууллагад хүргүүлэх, хэрэгжүүлэхэд мэргэжлийн зөвлөмж, арга зүйгээр хангах;

20.1.6. бэлчээр ашиглагчдыг мэдлэгжүүлэх сургалт, сурталчилгааг зохион байгуулах.

Зургаадугаар бүлэг БУСАД ЗҮЙЛ

21 дүгээр зүйл. Бэлчээр ашиглах, сайжруулах, хамгаалах үйл ажиллагааны санхүүжилт

21.1. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалахүйл ажиллагааны санхүүжилт дараах эх үүсвэрээс бүрдэнэ:

21.1.1. улсын болон орон нутгийн төсөв;

21.1.2. бэлчээр ашигласны төлбөрийг төвлөрүүлсэн эх үүсвэр;

21.1.3. бүсийн болон олон улсын байгууллагын хамтын ажиллагааны оролцооны санхүүжилт;

21.1.4. бусад эх үүсвэр.

21.2. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалахүйл ажиллагааны дараах зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ:

21.2.1. бэлчээр, хадлангийн эдэлбэр газрын бүртгэл, мэдээллийн дэд санг бүрдүүлэх, ажиллуулах;

21.2.2. бэлчээрийн төлөв байдлыг тодорхойлох, үнэлэх;

21.2.3. аймаг дундын отрын нөөц бүсийн судалгаа, үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх;

21.2.4. бэлчээрийн хортон мэрэгчидтэй тэмцэх;

21.2.5. бэлчээрийн уст цэгт шинээр хайгуул хийх;

21.2.6. бэлчээрийг нөхөн сэргээх, сайжруулах зориулалтаар олон наст таримал ургамлын үр сорт бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх.

21.3. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалахүйл ажиллагааны орон нутгийн төсвийг энэ хуулийн 21.1.2-т болон Төсвийн тухай хуульд заасан эх үүсвэрээс бүрдүүлж, дараах арга хэмжээг санхүүжүүлнэ:

21.3.1. бэлчээр, хадлангийн газрын тухайн жилийн ургацыг тогтоох;

21.3.2. энэ хуулийн 18.9.4-д заасан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;

21.3.3. бэлчээрийн зохион байгуулалт, ашиглалт, хамгаалалтын үйл ажиллагааны болон технологийн чиглэлийн сургалтыг зохион байгуулах, сурталчлах;

21.4. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалахүйл ажиллагааны дараахь зардлыг бэлчээр ашиглагч хариуцан санхүүжүүлнэ:

21.4.1. бэлчээр ашигласны төлбөр;

21.4.2. ашиглалтын гэрээ байгуулсан бэлчээрийн нэгж талбарыг зохистой ашиглах сайжруулах, хамгаалах арга хэмжээний зардал;

21.4.3. хууль, тогтоомжид заасан бусад зардал.

22 дугаар зүйл. Маргаан шийдвэрлэх

22.1. Бэлчээрийг ашиглахтай холбогдон гарсан бэлчээр ашиглагчдын маргааныг маргалдагч талууд хоорондоо харилцан тохиролцон шийдвэрлэнэ.

22.2. Энэ хуулийн 22.1-д заасны дагуу маргааныг шийдвэрлэж чадаагүй тохиолдолд Эвлэрүүлэн зуучлалын хууль тогтоомжийн дагуу асуудлыг шийдвэрлэнэ.

22.3. Бэлчээр ашиглагч болон холбогдох албан тушаалтны хооронд гарсан маргааныг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу шийдвэрлэнэ.

22.4. Бэлчээрийг ашиглах, сайжруулах, хамгаалах харилцаанд гарсан аливаа маргаан, гомдлыг энэ хуулийн 22.1-22.3-т заасны дагуу шийдвэрлэх боломжгүй тохиолдолд уг асуудлыг шүүхээр шийдвэрлүүлнэ.

23 дугаар зүйл. Хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлага

23.1. Энэ хуулийг зөрчсөн албан тушаалтны үйлдэл нь гэмт хэргийн шинжгүй бол Төрийн албаны тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

23.2. Энэ хуулийг зөрчсөн хүн, хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хууль, эсхүл Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ.

24 дүгээр зүйл. Хууль хүчин төгөлдөр болох

24.1. Энэ хуулийг ..... оны ... дугаар сарын ... -ны өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

ГАРЫН ҮСЭГ